

ВІДГУК

офиційного опонента, доктора філологічних наук, професора **Мацька Віталія Петровича** на дисертацію **Філіпенко Ольги Іванівни** «Естетичні функції символів у творчості Докії Гуменної», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

З часу проголошення незалежності України у вітчизняному літературознавстві відкрито нові імена, презентовано нові погляди на знакові явища письменства другої половини ХХ століття. В історії української літератури предметом усебічного філологічного аналізу стала творчість й Докії Гуменної.

Аргумент на користь дефініції символу як майстерності творення художнього світу був і залишається у полі зору літературознавців, лінгвістів (О.Потебня, В.Винogradov, О.Веселовський, М.Дмитренко, В.Кононенко, О.Лосєв, Г. Віват, Ж. Янковська та інші), але ж поетика символів динамічна, постійно рухається, зазнаючи змін у зв'язку із еволюцією художньої літератури, ідіостилю автора, його світогляду, світобудови, отже, повноцінно вписується в наукову парадигму дисертації. Тому не випадково, що в історії української літератури предметом усебічного філологічного аналізу стала художня практика Докії Гуменної. Ольга Іванівна доводить, що письменниця залишила неперебутню творчу спадщину, яка стала об'єктом дослідження в аспекті вивчення елементів концептуального мислення, розгляду проблеми естетичних функцій символів у мистецькому світі прозаїка.

Грунтовне вивчення матеріалів поданої до захисту дисертації Ольги Філіпенко «Естетичні функції символів у творчості Докії Гуменної» й опублікованих за її темою праць свідчить про те, що наукова робота належить до напряму досліджень про традиційну літературу другої половини ХХ століття, і в цьому аспекті логічним є аналіз естетичних функцій символів у прозі письменниці. Беручи до уваги тему дисертації, мету, дисидентка

визначила й успішно розв'язала низку актуальних завдань.

По-перше, дослідниця реконструювала систему "символічного космосу" Д. Гуменної (оприявнила символи-домінанти та символічні комплекси, розглянула їх генезис, семантику, своєрідність функціонування в творчій спадщині прозаїка). Засновком наукової концепції у своїй роботі за основу визначено проблематику естетичних функцій символів у творчості діаспорної письменниці. Філіпенко Ольга Іванівна аналізує проблеми пізнання та осмислення символів, їх естетичних функцій з точки зору автора, яка мислить міфологічно й раціонально, закентовує роль символів у розкритті особливостей людського світовідчуття у літературному творі. Зосередивши увагу на концептуальному плані художніх творів, які включають міфологічно-символічний аспект, авторка резюмує, що "письменниця змоделювала в них той тип світобачення, світовідчуття, який, віками осмислений народом через міфологічні канони, біблійні тексти, усну народну творчість. Створена прозаїком система «символічного космосу», поповнила золотий фонд української словесності" (с. 186).

По-друге, характеризуючи в підрозділі 2.1. "Передумови появи феномену науково-художнього осмислення минулого в рецепції Докії Гуменної", дисертантка звертає увагу на прозу, яка зродилась на ґрунті національного буття й національного світосприймання. Для підтвердження аргументу наведемо цитату, в якій дослідниця добачила, що "прагматичний підхід до скарбів минулого й сьогодення еволюціонував від популяризування невідомого читачам явища в бік всеосяжного його осмислення й подання у якості насиченої архетипальними одиницями, мікрообразами, міфологемами та символами авторських образних картин прадавнього минулого й сьогодення, які, органічно сполучаючись у творчому феномені Докії Гуменної, давали цілісну літературно-образну картину буття нації" (с.68). Такий факт робить наукову працю О. Філіпенко актуальною на фоні сучасних світоглядних та історичних зламів.

По-третє, виправданою є спроба Ольги Іванівни знайти чітке пояснення

феномену, чому Д. Гуменна у своїх творах зчаста використовує символи. Для цього дослідниця, можна сказати, занурюється у мовну стихію письменниці і приходить до висновку, що такий феномен дешифрується в археологічному пленеризмі (брала участь в археологічних розкопках), з якого авторка в уяві виносила тему й ідею майбутніх творів і, не меншою мірою, глибокі філологічні знання, що їх здобула в стінах колишнього Київського інституту народної освіти. Аналізуючи символи, їх естетичні функції, слушним, з нашого погляду, є підсилення наукового дискурсу в біографічному ключі, звернення до біографічного методу дослідження. З приводу означеного авторка дисертації резюмує: "Розглянувши архетипальні одиниці праміфологічної й міфологічної доби, письменниця апелює до з'яви в добу Київської Русі *Діви-Обиди*, яка, з її погляду, існує в українському епосі ще з XII століття (с. 115).

Актуальність дослідження, що порушуються в дисертації, є очевидною, позаяк проза Д. Гуменної з її українською, універсальною семантикою та глобальними філософськими принципами-максимами й пошуками збагатили естетичні та інтелектуальні можливості вітчизняної літератури ХХ століття. Не буде перебільшенням, коли скажу, що прозова спадщина письменниці, яку аналізує дослідниця й віднаходить концептуально-зasadничі символи, належить до тих явищ, котрі виходять за рамки локально-національних культурних процесів і є частиною світового літературного руху. Робота О. Філіпенко актуальна з огляду на її безпосередній зв'язок із основними напрямами наукових досліджень відповідно до комплексної науково-дослідницької теми кафедри українознавства та лінгводидактики Одеської національної академії харчових технологій «Актуальні проблеми вивчення української мови та літератури у вищих навчальних закладах у контексті українознавства та світової культури». На основі теоретичних досліджень основних концепцій символу у світовій та українській літературі презентовано висновки, результати дисертаційної роботи у вигляді наукових положень, літературно-критичних рецепцій творчості Доктії

Гуменної. Висновки всебічно обґрунтовані виступами на міжнародних та всеукраїнських конференціях, публікаціями у фахових наукових виданнях із філології.

До найбільш істотних наукових результатів дисертації слід віднести повноправну складову частину, коли дисерантка наполегливо шукає способи співвіднести літературний матеріал, прозу Д. Гуменної, з огульною партійною критикою, негативною оцінкою її початкової художньої творчості, авторами якої були М. Сухино-Хоменко, А. Хвиля, М. Дукін, Л. Смульсон, А. Фарбер, І. Стебун (Кацнельсон), молоді літгуртківців (Жовтобрюх, Бондаренко, Крамаренко) та протилежною, позитивною характеристикою художнього світу письменниці еміграційними літературними критиками в оцінці Г. Костюка, Ю. Шевельова, В. Жили, Б. Романенчука, В. Сварога, Л. Рудницького, І. Дибко-Филипчак, П. Курінного та ін. Наочно це видно зі структури роботи, перший і другий розділи якої репрезентують струнку, виважену концепцію дослідження: від з'ясування теоретико-методологічних основ концепції символу у світовій літературі, літературно-критичного прочитання художніх текстів до науково-художнього осмислення символів у контексті історичних реалій в художній спадщині Докт. Гуменної.

Проаналізувавши теоретико-методологічні передумови дослідження, пов'язаного з темою дисертації (розділ I), у наступному розділі дисерантка студіює, осмислює й науково потрактує концепти "Жінка-універсум як символ миру, добробуту і процвітання" (підрозділ 2.2), "Слова та звуки як концептуально-засадничі символи" (підрозділ 2.3), висновуючи думку про те, що домінантним образом "творчого набутку письменниці є образ-символ Матері-предкині, Жінки-берегині, Жінки-богині, Мудрої Праматері Жінки-універсуму, що несе своєму роду і народу добробут і процвітання. Цей образ прозайком змодельовано в контексті осмислення феномену української культури як прадавнього центру зародження культури світової" і що "слова та звукосолучення у творчості Докт. Гуменної виступають як концептуально засадничі символи» (с. 114).

У наступному, третьому розділі, дисерантка аналізує поетико-стилістичні, тематичні особливості застосування системи символічних рядів, "symbolічного космосу" Д. Гуменною в художній практиці. Тут вдало поєднано аналітичні блоки категорій змісту («про що») як сукупність елементів, процесів, зв'язків, що становлять аналіз предмету дослідження до логічного питання «як» (форма), утверджуючи домінанту символів в ідейно-естетичному, художньому просторі. Квінтесенцією наукових положень і висновків роботи є утвердження філософсько-естетичних джерел символів у прозі Доктор Гуменної. Так, домінантними у творах, зокрема, є образи-символи Хрестатого Яру, Савур-могили та Кам'яної Могили, яка в повісті «Небесний змій» Доктор Гуменної оприявнена як Свара-гора. Ключ до розуміння цих символів треба шукати в праісторії нашої країни. Дисерантка висловує думку про те, що "письменниця, підсилюючи власні філологічні розмисли українським епосом епохи Київської Русі, вказує на різновекторний синтез символів із прадавнім українським корінням, закоординованим водночас своїм минулім у культурно-цивілізаційну основу загально міфологічної доби» (с. 116). На підставі здійсненого аналізу, дослідниця з'ясувала, що творчість Д. Гуменної була пройнята важливими світоглядними, філософськими, морально-етичними проблемами, виховання читачів в дусі національної культури, навернення до історичної пам'яті.

Вірогідність та новизна наукових положень і рекомендацій сформульованих у роботі, підтверджується використанням низки сучасних методів досліджень (біографічний, генетичний, контекстуальний, метод критичного аналізу, зіставний метод інтерпретації символів), аналізом наявних у науці класифікацій прозових жанрів та стилізованих домінант і вдалим їх застосуванням до студій художнього твору. Хоча з тексту дисертації випливає, що авторка звертається й до філологічного методу, коли вивчає текст, коментує його, узагальнює проаналізований матеріал, розкриває поетику символів та їх художні функції, мотиви. Вивчення творчості одного автора велике наукове завдання, пов'язане з необхідністю долати

концептуальні теоретичні проблеми. Одна з них потреба аналізувати художні твори не лише опубліковані у зібраниях, а й виявлені матеріали в архівних фондах, надрукованих в засобах масової інформації. Дослідження естетичних функцій символів у творчості Докії Гуменної, розглянуті в дисертації, нині заслуговують на видання окремим томом із належною науковою редакцією.

Наукова новизна дослідження полягає передовсім в тому, що вперше в українському літературознавстві з урахуванням новітніх наукових поглядів та історико-теоретичних позицій потрактовано, системно вивчено застосування в художній практиці прозаїка символічних образів у порівнянні із соціокультурними типами та літературними топосами, які домінують в межах певної ціннісної парадигми, контексті культурно-історичних епох. Дисертантою здійснено результативну спробу системного осмислення естетичних функцій символічних образів у прозі Д. Гуменної, що їх розглянуто в контексті її індивідуального художнього мислення, та, як стверджує автор, означена проблема ще не була предметом спеціального вивчення, хоч фіксує унікальність художнього світовідчуття письменниці. Новизною є той факт, що художня спадщина стала предметом спеціальної студії, в якій обґрунтовано традиційну дискурсивну практику Д. Гуменної крізь призму її осмислення поетики символів та презентовано окреслений на конкретних прикладах комплекс ідейно-естетичного символічного простору в контексті художнього мислення прозаїка. В дисертації вперше проаналізовано характер і спосіб авторської трансформації міфологічних мотивів, сюжетів та образів, здійснено типологію символічних рядів, визначено семантичне поле окремих символів.

Дисертантою охарактеризовано теоретичне і практичне значення роботи. Отримані наукові результати можуть бути використані у навчальному процесі вищої та середньої школи при вивченні історії України, української літератури ХХ століття, фольклористики, етнографії, мистецтвознавства. Спостереженнями й висновками, що викладені в дисертації, можна скористатися при написанні підручників із історії, літератури,

фольклористики, мистецтвознавства, а також у процесі читання лекцій у вузах, коледжах, гімназіях та загальноосвітніх школах із поглибленим вивченням гуманітарних дисциплін.

Наукові положення дисертації обґрунтовані, достовірні, тема розкрита з достатньою повнотою і ґрунтовністю. Дослідження виконано за традиційною схемою, викладено українською мовою. Обсяг основного тексту – 186 стор., загальний обсяг роботи – 203 стор., що відповідає вимогам до кандидатських дисертацій гуманітарного профілю. Основні теоретичні положення, висновки дисертації відображені в 11 публікаціях, 7 із яких – у фахових наукових виданнях із філологічних наук, 2 – в міжнародних фахових виданнях, 2 – апробаційного характеру, а також – у виступах на наукових конференціях різних рівнів. Це свідчить про достатнє відображення матеріалів дисертації в опублікованих працях і дотримання вимог ДАК МОН України щодо кількості публікацій у наукових фахових виданнях.

Авторка аргументувала актуальність дослідження, визначила мету і завдання, розглянула теоретично та обґрунтувала способи дослідження прозового доробку з позиції реконструкції системи "символічного космосу" Д. Гуменної, на конкретних прикладах її творчості розкрила естетичні функції символів; запропонувала шляхи впровадження та практичну реалізацію результатів роботи.

Опоноване дисертаційне дослідження в цілому виконано на належному фаховому рівні. Автором продемонстровано послідовний та систематичний характер викладу думки, ґрунтовне опрацювання порушених теоретичних проблем. Наприкінці кожного розділу подаються переконливі висновки. Із загальних висновків випливає, що дана проблема дослідження є актуальню, складною та динамічною. Робота внутрішньо вмотивована, містить слушні зауваження та спостереження, вдалі теоретичні знахідки.

Зміст дисертації та її виклад свідчать про завершене наукове дослідження, в якому розв'язано концептуальні науково-практичні завдання, поставлені автором. Дисертант уміло оперує сучасним термінологічним апаратом, не

вдаючись до некритичного «жонглювання» звучними поняттями. Роботу виконано згідно з новітніми вимогами до оформлення наукових праць, із використанням сучасних емпіричних і теоретичних методів опрацювання аналітичної інформації та художнього текстового матеріалу. Структура і зміст дисертаційної роботи логічно й послідовно пов'язані. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, як і з погляду сучасних науково-теоретичних досліджень, так і з позицій практичної реалізації, є достатнім.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертаційної роботи.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації:

1. На нашу думку, ведучи мову про художню типологію символів, дисертантка чомусь не звернула увагу на атемпоральну жанрову домінанту як конструктивний чинник поетики прози Д. Гуменної. Адже за відсутності часу "нежива" природа позбавлена ресурсу до зміни.
2. Аналізуючи естетичні функції символів у творчості Д. Гуменної, дослідниця в підрозділі 2.2. "Жінка-універсум як символ миру, добробуту і процвітання" несміливо заторкує символічно культурні коди в структурі художнього твору. Тоді як у будь-якому мистецькому тексті надибуємо історію ініціаційного (обрядового) випробування, шлях персонажа, котрий усвідомлено переосмислює космогонічний міф перестворення Себе, як людини і світу довкола Себе. Про таке, до речі, говорив Ролан Барт, якого дисертантці варто було б зачитувати.
3. Із нашого погляду, третій розділ не слід було ділити на 9 підрозділів. Ольга Іванівна Філіпенко могла б їх згрупувати за певними блоками із кількох підрозділів, скажімо, як в Олексія Лосєва, філософські, художні, міфологічні, релігійні символи.
4. На стор. 49, 108, 133, 142 прізвища дослідників, письменників, на яких посилається шановна Ольга Іванівна, в одних випадках подає з ініціалами, в інших – з ім'ям і прізвищем. Написання імен бажано було б уніфікувати.

Наведені зауваження та пропозиції не знижують загального рівня наукового та практичного значення результатів роботи, вони носять характер побажань і спонукають до дискусії, формою якої є офіційний захист дисертаційного дослідження.

Отже, опонована праця Філіпенко Ольги Іванівни «Естетичні функції символів у творчості Докії Гуменної», подана на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література, є завершеною науковою роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують актуальну та пріоритетну історико-літературну проблему творення образної символіки, що є виразником художньо-естетичних та світоглядних концептів моделі світобачення, важливою складовою художнього мислення письменниці.

У цілому дисертація «Естетичні функції символів у творчості Докії Гуменної» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» та становить самостійне оригінальне теоретико-літературне дослідження, а його автор – Філіпенко Ольга Іванівна – заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української

мови і літератури Хмельницької

гуманітарно-педагогічної академії

Мацько В.П.

Підпис проф. Мацька В.П. підтверджує
начальник відділу кадрів ХГПА

Барановська В.М.

